

Utförelse av vissa äldre kulturföremål

En enkätundersökning till centralmuseerna och tillståndsmyndigheterna om tillämpningen av kulturminneslagens femte kapitel

Rapport från Riksantikvarieämbetet 2007:7

Utförelse av vissa äldre kulturföremål

En enkätundersökning till centralmuseerna och tillståndsmyndigheterna om tillämpningen av kulturminneslagens femte kapitel

Rapport från Riksantikvarieämbetet 2007:7

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet

Box 5405

114 84 Stockholm

Tfn 08 5191 8000

Fax 08 5191 8083

www.raa.se/bokhandel

bocker@raa.se

Projektledare Anna-Gretha Eriksson och Jan Karlsson

Layout Anna Björnström

© 2007 Riksantikvarieämbetet

ISSN 1651-1298

ISBN 978-91-7209-482-6

Innehåll

Förord	6
Sammanfattande slutsatser	7
Bakgrund	8
Svarsfrekvens	10
Svårigheten att förstå och att besvara enkätens frågor	11
Analys av svaren på enkätens frågor	12

Förord

Riksantikvarieämbetet har en nationell överinseenderoll för lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML) och dess tillämpning. För att undersöka om ändringarna i KML, förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. (KMF) och Riksantikvarieämbetets föreskrifter om tillstånd till utförelse av vissa äldre kulturföremål (KRFS 2002:2) är kända och om de som arbetar med utförelsefrågor använder, åberopar och utnyttjar dem skickade Riksantikvarieämbetet under 2006 ut en enkät med 14 frågor till de centrala museerna som kan ansöka om ett allmänt öppet utförelsetillstånd enligt KRFS hos Riksantikvarieämbetet. I den här rapporten presenterar och kommenterar vi svaren på enkäten.

Riksantikvarieämbetets förhoppning var att enkätsvaren skulle ge en bild av hur arbetet med utförelsefrågor fungerar i dag och att svaren även skulle kunna bilda underlag för hur Riksantikvarieämbetet bättre ska kunna bistå de centrala museerna, Kungl. biblioteket och Riksarkivet i deras arbete med utförelsefrågor.

Enkäten utformades av arbetslaget ”Uppföljning och utvärdering av tillämpningen av KML och kulturresevat enligt MB” (MB är miljöbalken). Rapporten har sammanställts av Anna-Gretha Eriksson och Jan Karlsson. Arbetslaget har som huvuduppgift att följa upp och utvärdera hur KML tillämpas i landet inom ramen för Riksantikvarieämbetets överinseenderoll, och uppföljningen av 5 kap. KML ingår i det program för uppföljning och utvärdering som arbetslaget tagit fram. Programmet har som mål att åstadkomma bland annat en systematisk, årlig uppföljning av lagens tillämpning med särskilda utvärderingsinsatser. Genom detta kan bland annat brister i lagstiftningen och tillämpningen uppmärksammas och åtgärdas på olika sätt, till exempel genom förtydligade föreskrifter och allmänna råd, samt förslag på förändringar av lagstiftningen.

Anita Bergenstråhle-Lind
Bitr. avdelningschef
Kulturmiljöavdelningen

Sammanfattande slutsatser

I denna rapport ges först en bakgrund om utförelsefrågor i Sverige i enlighet med 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML). Den följs av enkel svarsstatistik tillsammans med några generella iakttagelser kring centralmuseernas och tillståndsmyndigheternas svar eller brist på svar. Därefter kommenteras frågorna, svaren och eventuella kommentarer i tur och ordning – om möjligt från både kvantitativa och kvalitativa utgångspunkter. Varje fråga avslutas med några citat ur museernas egna kommentarer.

Riksantikvarieämbetet bedömer att svaren väl beskriver hur verksamheten med utförelse av kulturföremål hanteras på de centrala museerna och tillståndsmyndigheterna. De tolkningar som vi presenterar i denna rapport får därför utgöra grund för vissa riktade insatser som Riksantikvarieämbetet planerar under 2008.

Många synpunkter och förslag till åtgärder uttrycks explicit i museernas kommentarer och annat ligger implicit i sammanställningarna och analyserna nedan, några saker kan lyftas fram:

- De allra flesta museerna känner till att lagparagrafen om att även offentliga institutioner här i landet och institutioner som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun ska söka tillstånd för utförelse. Ändringen i KML infördes 2000. Många är också bekanta med de hjälpmedel som tagits fram för att lagen lättare ska kunna tillämpas. Men något färre utnyttjar hjälpmedlen i det dagliga arbetet, trots att detta är möjligt för dem. Här finns med andra ord behov av ytterligare riktad information.
- Införandet av tillståndsparagrafen i KML har inte lett till några förändringar av museernas arbetssätt eller organisation för utlåning av föremål till andra länder. Förändringen enligt KML har med andra ord inte inneburit en ökad arbetsbelastning för de museer som lånar ut föremål från samlingarna till utställningar i andra länder. Samma svar gav frågan om införandet av tillståndsparagrafen i KML har lett till kulturhistoriska överväganden och om större hänsyn tas vid utlån av föremål till andra länder. Lagstiftningen i sig genererar inte överväganden eller större hänsyn om föremål från samlingarna ska lånas ut till andra länder eller inte. Museerna tar kulturhistorisk hänsyn och gör överväganden vid utlån av föremål till utställningar i andra länder oavsett tillståndsparagrafen i KML. Inte heller har medvetenheten om hänsyn till kulturhistoriska intressen i handläggningen förändrats.

- Lagtexten bedöms av många museer som klar och redig medan andra pekar på olika slags problem vid tolkningen och tillämpningen av den i praktiken. Museernas svar visar på att små tillägg och justeringar skulle göra det enklare att tolka och tillämpa lagen i praktiska situationer.

Riksantikvarieämbetet konstaterar utifrån de svar som har lämnats på enkäten och med hänsyn till de synpunkter som har lämnats i anslutning till enkäten att

- tiden för det allmänna öppna utförelsetillståndet bör förlängas till fem år
- även andra offentliga institutioner än de nuvarande som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun bör få möjlighet att ansöka om ett allmänt öppet utförelsetillstånd
- handlägningsrutiner bör tas fram för återförande av kulturföremål som illegalt har förts från Sverige till ett annat medlemsland inom EU
- KML och KMF bör ses över och anpassas till rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål avseende vilka föremålskategorier som lagstiftningen ska omfatta samt ålders- och värdegränser
- centralmuseerna bör få riktad information om innebörden och omfattningen av KML och KMF
- informationsbroschyren om lagstiftningen ska skickas med rapporten till samtliga som har ingått i studien.

Bakgrund

Följande synpunkter har vid olika tillfällen förts fram av företrädare för landets museer:

- Äldre svenska föremål är en viktig del av vårt kulturarv. Föremålen kan anses vara en del av vår kulturella identitet.
- Väsentligt är också att föremålen bevaras på ett levande sätt och att de får fortsätta kretsgången i sin naturliga miljö.
- Ett föremåls kulturhistoriska värde ökar om dess historia är känd. Detta gäller inte bara föremål med anknytning till framstående historiska personer utan kanske i ännu högre grad föremål från historiskt sett mer anonyma förhållanden.
- I Sverige har vi ett mycket heterogent föremålsbestånd. Alla föremål är en del av ett större sammanhang inom den kulturkrets vilken de tillhör men också en del av en lokal kulturmiljö.

Vårt nationella kulturarv omfattar i dag många impulser och föremål från andra länder. En del i svensk kulturpolitik har alltid varit att sprida kunskapen om och intresset för såväl äldre som samtida svensk kultur. Detta utbyte av idéer har bland annat satt spår i det föremålsbestånd av såväl svenskt som utländskt ursprung som finns i landet. Vi kan konstatera att även om detta föremålsbestånd rent materiellt är svensk egendom är de delar av ett gemensamt europeiskt kulturarv.

För att motverka kulturell isolering har det för svensk del varit viktigt att utbytet av kulturföremål inte låtit sig stoppas av nationsgränser. Föremålen, gamla som nya, spelar en roll som bärare av tankar och idéer, och en begränsning av föremålsutbytet innebär också en begränsning av det internationella tankeutbytet. Ett flöde av föremål över de nationella gränserna är ett inslag i det internationella kulturutbytet.

Sverige har med KML och KMF som målsättning att skydda sådant material mot utförsel som har stor betydelse för det nationella kulturarvet, unika lämningar av ett svunnet föremålsbestånd, som berikar vår kunskap om gångna tider, eller föremål som ingår i en miljö eller ett sammanhang av hög kvalitet. Ett mer vidsträckt förbud, att stoppa utförsel av vardagsföremål i privata hem, står i konflikt med målet om internationella kontakter.

Legal utförsel

Antalet kulturföremål som förs ut av privatpersoner för

eget bruk, eller sådant som förs ut på grund av arv, gåva och testamente är få. Utförsel sker huvudsakligen av kommersiella skäl. Snabba värdestegringar innebär att kulturföremål används kommersiellt och förs till den ekonomiskt sett gynnsammaste marknaden. Att privatpersoner som turistar i Sverige köper kulturföremål som de tar med hem, behöver inte vara negativt eftersom det ofta finns uppgifter om ursprunget och föremålen kan spela en roll i förmedlandet av svensk kultur i utlandet. Sker däremot utförseln till utländska antikhandlare eller grossister i antikhandlarsbranschen finns det risk för att svenska föremål får en ny identitet genom att vid försäljning till utlandet förändras eller på annat sätt utges vara utländska, ekonomiskt värdefullare föremål. En anonymisering av svenska kulturföremål innebär att de inte kan bidra till att sprida kunskap om den svenska kulturen.

Illegal utförsel

Med illegal utförsel menar vi att föremål som omfattas av KML och KMF förs ut ur landet utan tillstånd. Utförseltillstånd krävs enligt KML då föremål tas ut ur Sverige och exporttillstånd krävs då föremål tas till tredje land utanför EU. Samma regler för exporttillstånd gäller inom alla gemenskapens länder.

Den svenska lagstiftningen

Äldre svenska och utländska kulturföremål som kan vara av stor betydelse för det nationella kulturarvet får inte föras ut ur landet utan tillstånd. Bestämmelserna kring detta finns i 5 kap. KML, i KMF och i KRFS 2002:2. Skyddet av kulturföremål inom Europeiska gemenskapen regleras i "Rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål". Rådets förordning blev giltig i Sverige i samband med att Sverige blev medlem i EU och bestämmelserna om detta har införlivats i 5 kap. KML.

Den 1 juli 2000 infördes flera ändringar i 5 kap. KML. Där anges i 11 § att även om ett föremål har stor betydelse för det nationella kulturarvet ska det få föras ut ur landet av en offentlig institution eller en institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun om det sedan förs tillbaka till Sverige.

Riksantikvarieämbetet har här följt upp och utvärderat vilka effekter införandet av Riksantikvarieämbetets föreskrifter om tillstånd till utförsel av vissa äldre kulturföremål (KRFS 2002:2) som trädde i kraft 1 april 2002 har

haft, och undersökt vilka förslag till förändringar av KML, KMF och KRFS 2002:2 som enkäten kan ge upphov till.

I syfte att få ett så bra underlag som möjligt för detta arbete sammanställde Riksantikvarieämbetet 2006 en enkät med några frågor. Riksantikvarieämbetet framförde betydelsen av att alla berörda svarade på enkäten så att underlaget skulle bli så rättvisande som möjligt.

Enkäten ville fånga upp problematiken i de grundläggande frågorna:

- Är ändringarna i KML, KMF och KRFS:s föreskrifter kända och används, åberopar och utnyttjar de som arbetar med utförelsefrågor dessa dokument?

- Har handläggare och beslutsfattare kännedom om och tillgång till KRFS:s föreskrifter?
- Är föreskrifterna klara och begripliga? Om inte – var ligger svårigheterna och problemen? Vad skulle behöva förtydligas, utvecklas och förändras?
- Har ändringarna av lagen, förordningen och föreskrifterna lett till ett förändrat arbetssätt inom museet, har de lett till ett annorlunda tänkande, till en förändrad organisation och till att större hänsyn tas till kulturhistoriska intressen?

Svarsfrekvens

Enkäten skickades till samtliga 14 centralmuseer som kan ansöka om ett allmänt öppet utförseltillstånd. De museer det gäller är Statens historiska museer, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Naturhistoriska riksmuseet, Statens museer för världskultur, Livrustkammaren, Skokloster slott och Hallwylska museet, Statens sjöhistoriska museer, Arkitekturmuseet, Statens musiksamlingar, Statens försvarshistoriska museer, Moderna museet, Stiftelsen Skansen, Stiftelsen Tekniska museet samt Stiftelsen

Arbetets museum. Två museer har över huvud taget inte svarat, ytterligare två museer säger att man inte är berörda av frågorna. Från ett museum inkom svar där olika handläggare har gett olika svar, vilka inte har räknats in i den genomsnittliga bedömningen av frågorna 1–3 och 6–12. Även tillståndsmyndigheterna för utförsel- och exportärenden, Kungl. biblioteket, Riksarkivet, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde och Stiftelsen Nordiska museet, har besvarat enkäten.

Svårigheter att förstå och att besvara enkätens frågor

De museer som har få eller inga utlån av föremål från sina samlingar till andra länder har påverkat analysen av svaren på enkäten. Vissa har inte svarat alls och andra har lämnat helt motsatta svar på frågorna jämfört med de museer som ofta hanterar lån till andra länder. Det är lätt att beskriva

rutinerna och arbetssätten för de museer där utförelärendena är många. Men det är svårare när frågorna bara dyker upp sporadiskt och då hanteras efter bästa förmåga. Denna ojämnheter avspeglar sig tydligt i svaren.

Analys av svaren på enkätens frågor

Enkäten innehöll 14 frågor. Av dessa var de flesta sådana som skulle besvaras på en skala från 1 ("stämmer inte alls") till 5 ("stämmer helt"), några var ja/nej-frågor och på de två avslutande fanns utrymme att uttrycka sina egna tankar, åsikter och önskemål. Här följer nu en kommenterad analys av respektive fråga i den ordning de ställdes i enkäten.

Fråga 1

Bedöm på skalan 1–5.

Sedan 1 juli 2000 finns en paragraf om föremål som förs ut ur landet av en offentlig institution inskriven i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML). Paragrafen inleds med orden: "Även om föremålen är av stor betydelse för det nationella kulturarvet skall tillstånd till utförsel ges om ...".

Vi är förtrogna med denna paragraf och dess innehåll

1 2 3 4 5

Syftet med frågan var att undersöka i vilken grad paragrafen i KML är känd av dem som handlägger utlån av föremål till utställningar och forskning i andra länder och där föremålen ska föras tillbaka till landet. Snittbedömningen på frågan var 3,6.

Utvärdering

Tre museer anger här 5 som bedömning, vilket kan tolkas som att dessa inte bara känner till att paragrafen existerar utan också är bekanta med dess lydelse och räckvidd mer i detalj. Här återfinns de museer som även är tillståndsmyndigheter för utförsel- och exportärenden. Även andra museer bör sträva mot lika god kännedom. Övriga bedömningar pendlar mellan 2 och 4, vilket innebär att de vet att lagtexten existerar och har mer eller mindre klart för sig vad den reglerar och hur den kan användas. Eftersom några har valt att över huvud taget inte svara på enkäten kan man anta att dessa inte känner till ändringen som har skett i KML trots att de är institutioner som hanterar utlån till andra länder. Här finns utrymme för mer information.

Efter varje fråga och sifferbedömning i enkäten fanns det utrymme att kommentera frågan. När det gäller fråga 1 utnyttjades möjligheten i ganska ringa omfattning. Ett museum kommenterade lite mer utförligt, i övrigt gjordes

några korta kommentarer och dessa är inte särskilt upplysande. Antingen förstärkte man sin sifferbedömning med ord eller så kommenterade man sitt eget arbete i relation till lagparagrafen.

Några exempel på kommentarer:

- Handläggningsrutiner krävs.
- Mycket oklart, men många försöker åberopa denna regel.
- Förtrogheten skiljer sig mellan handläggarna, beroende på hur ofta man handlägger utlandslån.
- En förtroghet med KML i stort finns.

Fråga 2

Bedöm på skalan 1–5

Sedan 1 april 2002 finns en föreskrift om tillstånd till utförsel av vissa äldre kulturföremål (KRFS 2002:2) och möjligheten för de centrala museerna, Kungl. biblioteket och Riksarkivet att ansöka om ett allmänt öppet utförseltillstånd.

Vi är väl förtrogna med denna föreskrift och dess innehåll

1 2 3 4 5

Avsikten med fråga två var att undersöka i vilken grad de handläggare som nu – 2006 – arbetar med utförselfrågor känner till föreskriftens existens och innehåll. Snittbedömningen på frågan var 3,4.

Utvärdering

Bedömningarna är i stort sett desamma som i fråga ett för respektive museum, tre museer gör bedömningen 5. Ett museum gör bedömningen 1 på denna fråga, vilket bör mana till eftertanke. Var tog skriften vägen? Har man bytt handläggare, hur kan man förbättra och stärka den interna kunskapsöverföringen för dessa frågor? Men det kan också vara så att museet aldrig hanterat frågor om utlån av föremål till andra länder eller att museet inte har insett att även det är ett centralmuseum enligt denna föreskrift.

Övriga placerar sin bedömning någonstans mellan ytterligheterna – bedömning 2–4, vilket innebär att de vet att föreskriften existerar och de har mer eller mindre klart för sig vad den innehåller och hur den kan användas. Men

även här finns utrymme för ytterligare, kanske riktad, information.

På fråga två utnyttjades möjligheten att kommentera i endast ett fall med den föga upplysande kommentaren att man inte kände till innehållet i föreskriften.

Fråga 3

Hur många gånger per år använder Ni det allmänna öppna utförelsetillståndet?

0–5

5–10

10–15

15 och fler

Avsikten med fråga tre och fyra var att undersöka i vilken grad det allmänna öppna utförelsetillståndet används och vilka föremålskategorier som är aktuella.

Utvärdering

Ett museum har angett att man använt det allmänna öppna utförelsetillståndet 15 gånger eller fler och ett museum 10–15 gånger per år. Övriga har angett 0–5 gånger, varav de allra flesta inte verkar använt tillståndet alls. Några generella slutsatser går knappast att dra utifrån svaren förutom att en del museer har en mer efterfrågad föremålssamling. Av de 17 institutioner som omfattas av KRFS är det tio som varje år eller vid behov ansöker om ett allmänt öppet utförelsetillstånd. Övriga har aldrig ansökt. Här återfinns de som inte har svarat på enkäten och de som inte känner till lagstiftningen.

Också på fråga tre utnyttjade få museer möjligheten att kommentera. Knappt en handfull kommentarer gjordes, vilka i korthet handlar om att man inte använder det allmänna öppna utförelsetillståndet. Några exempel:

- Känner inte till om vi nyttjat detta.
- Vi blir tillfrågade 0–2 ggr/år i utförelseärenden och alltid via något annat museum.

Fråga 4

För vilka föremålskategorier enligt 24 och 25 §§ förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. använder Ni det allmänna öppna utförelsetillståndet?

Föremålskategorier (ange siffror och bokstäver enligt 24 § och 25 §):

Som vi redan nämnt hänger fråga fyra samman med fråga tre. Avsikten med fråga fyra var att ta reda på för vilka föremålskategorier det allmänna öppna utförelsetillståndet används. Frågan gällde inte hur många föremål av varje kategori som museerna använt det allmänna öppna utförelsetillståndet för.

Utvärdering

Det allmänna öppna utförelsetillståndet används för följande föremålskategorier.

- Arkeologiska föremål – svenska arkeologiska föremål, oavsett material och värde, som härrör från tiden före 1650 och inte ägs av staten.
- Svenska möbler, speglar och skrin som är framställda före 1860, oavsett värde.
- Målningar – svenska målningar som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor, porträtt som föreställer svenskar och i Sverige verksamma personer och som är äldre än 100 år och värda mer än 20 000 kronor, utländska målningar som har funnits i Sverige i mer än 100 år och som är värda mer än 50 000 kronor.
- Svenska teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor.
- Porträtt som föreställer svenskar och andra i Sverige verksamma personer i form av teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som är värda mer än 50 000 kronor.
- Originalgrafik m.m. – svenska träsnitt och kopparstick som är framställda före 1650, oavsett värde.
- Originalskulpturer m.m. – svenska originalskulpturer och repliker som är framställda enligt samma process som originalet, oavsett material, som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor.
- Utländska originalskulpturer och repliker som har funnits i Sverige i mer än 100 år, och som är framställda enligt samma process som originalet, oavsett material, som är värda mer än 50 000 kronor.
- Arkiv m.m. – svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter, räkenskaper, handritade kartor och ritningar som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor.
- Andra antikviteter där tillståndet söks är
 - a) svenska föremål av trä, ben, keramik, metall eller textil som är framställda före år 1650, oavsett värde
 - b) svenska möbler, speglar och skrin som är framställda före 1860, oavsett värde
 - c) svenska dryckeskarl, seldon och textilredskap, som är av trä och har målad eller skuren dekor, folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil, bonadsmåleri, golvur, väggur och bordsur, signerade fajanser, skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen samt musikinstrument, som är äldre än 100 år, oavsett värde
 - d) svenska föremål av keramik, glas, porfyrt, guld, silver eller brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor, tapeter samt kakelugnar, som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
 - e) svenska tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument, som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor

- f) utländska möbler, speglar, skrin, golvur, väggur, bordsur, musikinstrument, skjutvapen, blankvapen, skyddsvapen, föremål av keramik, glas, elfenben, guld, silver eller brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, som har ett värde över 50 000 kronor.

I KMF framgår vilka kategorier som prövas av vilken tillståndsmyndighet. Tillståndsmyndigheterna för utförelse och exportärenden är Kungl. biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde och Stiftelsen Nordiska museet.

Med fråga fyra ville Riksantikvarieämbetet fånga upp för vilka föremålskategorier som det allmänna öppna utförelsetillståndet i huvudsak användes. Vi kan konstatera att de centrala museer som har flest utlån av föremål från samlingarna enligt fråga tre lånar ut föremål inom ovanstående föremålskategorier. Från vissa föremålskategorier lånar institutionerna inte ut föremål, till exempel transportmedel. Denna typ av fråga återkommer i den enkät som vart tredje år skickas ut till medlemsländerna från Europeiska gemenskapernas kommission i Bryssel.

Fråga 5

Det allmänna öppna utförelsetillståndet gäller i ett år från dagen för beslutet. Finns det behov av ett tillstånd som räcker för en längre tid?

Ja

Nej

Avsikten med frågan var att se om det finns ett behov att det allmänna öppna tillståndet gäller för en längre tid.

Utvärdering

Svaren ja, nej och vet ej var jämnt fördelade. De museer som önskade att tillståndet skulle gälla för en längre tid var de som i sitt dagliga arbete använder det öppna tillståndet mest. Medan de som svarat nej eller vet ej hör till de museer som sällan eller aldrig kommer i fråga för denna typ av ärenden. Det finns med andra ord ett behov av att se över regelverket.

Några exempel på kommentarer:

- Gäller en central och fortlöpande del av museets arbete.
- När större och längre vandringsutställningar genomförs.
- Önskvärt om det gällde 5 år.

Fråga 6

Bedöm på skalan 1–5

Riksantikvarieämbetet publicerade en skrift kallad ”Utförelse och export av kulturföremål – bestämmelser från 1 juli 2000”, till stöd och hjälp för dem som hanterar utförelse och export av kulturföremål.

Vi är förtrogna med denna skrift och dess innehåll.

1 2 3 4 5

Avsikten med fråga sex var att undersöka i vilken grad de handläggare som arbetar med utförelsefrågor känner till skriftens existens och innehåll.

Utvärdering

Vi frågade inte uttryckligen om de själva har skriften. Snittbedömningen på frågan var 3,8 – den högsta i hela enkäten.

Även här lyser det igenom att de som ofta arbetar med utförelsefrågor känner till skriften bättre än de som sällan eller aldrig kommer i kontakt med utförelsefrågor. En självklarhet som genomsyrar samtliga svar i enkäten.

Även kommentarerna till fråga sex var få. Några exempel:

- *Mycket litet* behov föreligger att ideligen konsultera skriften.
- Vi har ej behov av den.

Fråga 7

Bedöm på skalan 1–5

I vårt dagliga arbete har vi tillgång till Riksantikvarieämbetets skrift ”Utförelse och export av kulturföremål – bestämmelser från 1 juli 2000”.

1 2 3 4 5

Avsikten med fråga sju var att få en uppfattning om Riksantikvarieämbetets skrift utnyttjas av dem som känner till att den existerar. Det är ju en sak att vara bekant med ett hjälpmedel, en annan att själv ha direkt tillgång till det, och en tredje att faktiskt använda det.

Utvärdering

Om man tittar närmare på bedömningarna av fråga sju finner man att fördelningen på alternativen 1–5 är rätt olik den i fråga sex. Nu dominerar ytterligheterna mycket tydligare, vilket kanske inte förvånar med tanke på frågans formulering: antingen har man tillgång till skriften eller också har man det inte. Hälften av museerna anger bedömningen 5, det vill säga de säger sig ha god tillgång till skriften i det

dagliga arbetet, medan de övriga uppger det motsatta – de har inte alls tillgång till skriften. Vi skickar därför informationsskriften tillsammans med rapporten till samtliga som har deltagit i studien.

Den genomsnittliga bedömningen på frågan var 3,1, alltså något lägre än den föregående frågan. Detta kan enbart tolkas så att man är förtrogen med innehållet i skriften även om man inte alltid har den till hands.

Några exempel på kommentarer:

- Skriften har delats ut till samtliga handläggare.
- Då många sökande kontaktar (oss) även när det gäller tillståndsärenden som vi inte ansvarar för är det nödvändigt att dagligen ha skriften till hands.
- Tillgången finns, men behovet kommer sällan.
- Den har försvunnit ...

Fråga 8

Bedöm på skalan 1–5

Införandet av tillståndsparagrafen för utförsel och export i KML har lett till ett förändrat arbetssätt på museet när det gäller utförsel- och exportfrågor.

1 2 3 4 5

Fråga åtta inleder en serie på tre frågor som syftar till att ta reda på om införandet av tillståndsparagrafen i kulturminneslagen har lett till att museerna ändrat sitt arbetssätt med utlån av föremål från samlingarna. Till exempel arbetssättet för utförsel och export (fråga 8), organisationen för utlån av föremål (fråga 9) eller sättet att ta kulturhistorisk hänsyn (fråga 10).

Utvärdering

Av de museer som besvarade fråga åtta om ett förändrat arbetssätt gällande utförsel och export av kulturföremål som omfattas av lagstiftningen, har samtliga utom ett museum gjort bedömningen 1. Generellt sett har införandet av tillståndsparagrafen alltså haft liten eller ingen inverkan på museernas arbetssätt. Även här lyser det igenom att utförselfrågorna oftast inte har så stor omfattning på museerna. Riksantikvarieämbetet kan konstatera att införandet av ett ansökningsförfarande även för de centrala museerna inte har påverkat eller försvårat museernas arbete med utlån av föremål.

Vi frågade inte specifikt på vilket sätt arbetet förändrats, de fåtaliga kommentarerna enligt nedan ger inte heller några antydningar om detta:

- Det har väl blivit lite mer papper, men några arbetssätt har inte förändrats.
- Har förenklat processen oerhört.
- Utförselärenden är ingen stor fråga på museet.

Fråga 9

Bedöm på skalan 1–5

Införandet av tillståndsparagrafen i KML har lett till en förändrad organisation kring verksamheten av utlån av föremål till museer i andra länder.

1 2 3 4 5

Utvärdering

Av de museer som besvarade fråga nio om ett förändrat arbetssätt med utlån av föremål har samtliga utom ett museum gjort bedömningen 1. Generellt sett har införandet av tillståndsparagrafen alltså haft liten eller ingen inverkan på museernas arbetssätt när det gäller dessa ärenden. Även här lyser det igenom att utförselfrågorna oftast inte har så stor omfattning på museerna. Utlån av föremål från museernas samlingar till utställningar i andra länder har varit och är en del av verksamheten och förändringarna i KML har kunnat infogas i den organisationsstruktur som fanns. Men det finns de institutioner som inte har svarat på enkäten och här kan dölja sig problem kring fråga åtta och nio. Det finns institutioner som under lång tid har lånat ut föremål från samlingarna och i dag behöver även dessa utlån ett utförseltillstånd. För institutionerna kan det verka som ett merarbete men lagstiftningen har även en motstående effekt: att de föremål som lagstiftningen omfattar är de föremål som Sverige har möjlighet att återfå från andra länder inom EU och länder anslutna till Unesco-konventionen från 1970.

De få kommentarer som gavs hänvisade till fråga åtta.

Fråga 10

Bedöm på skalan 1–5

Införandet av tillståndsparagrafen i KML har lett till kulturhistoriska överväganden och att större hänsyn tas vid utlåning av föremål till andra länder.

1 2 3 4 5

Avsikten med fråga tio var att undersöka om tillståndsparagrafens införande fått någon större genomslagskraft och om det lett till att mer kulturhistoriska hänsyn tagits vid handläggningen.

Utvärdering

Svaren på fråga tio förstärker tendensen från fråga nio. Genomsnittsbedömningen är återigen så låg som 1,1. De som svarat gör inte fler överväganden eller tar större hänsyn vid utlån utifrån att tillstånd krävs även av institutioner enligt lagstiftningen.

Fråga 11

Bedöm på skalan 1–5

KML:s och förordningens paragrafer om ”skydd för utförsel av vissa äldre kulturföremål” är klara och begripliga.

1 2 3 4 5

Fråga 11 ställdes dels med avsikten att se hur bestämmelserna i KML och KMF som helhet uppfattas av dem som tillämpar dem i sitt dagliga arbete, dels för att få en uppfattning om vilka delar av lagtexten, förordningen och rådets förordning (EEG) nr 3911/92 som vållar bekymmer vid tillämpningen.

Utvärdering

Den genomsnittliga bedömningen på frågan var 3,4. Det måste tolkas som att lagparagrafernas tillämplighet inte upplevs som något särskilt stort problem, även om sådana situationer givetvis uppstår emellanåt.

I huvudsak verkar lagtexten uppfattas som klar och begriplig, eller näst intill i alla fall. De flesta museer har gjort bedömningen 4 eller 5 på frågan och ingen har markerat 1. I det stora hela verkar således museerna ha klart för sig vad paragraferna innebär och hur de ska tolkas, men helt sant är detta ändå inte. Så länge det finns någon som inte besvarar frågan med 5, så finns någon form av tolkningsproblem – större eller mindre.

Ett fåtal svar innehöll en kommentar:

- Önskvärt att den tillståndsgivande myndighetens namn stod utskrivet efter varje föremålskategori.
- Reglerna är rätt tydliga.

Fråga 12

Bedöm på skalan 1–5

I vårt dagliga arbete uppstår ofta tillfällen då lagparagraferna och förordningen för utförsel och export av vissa äldre kulturföremål inte är tillämpliga.

1 2 3 4 5

Fråga 12 ställdes som ett försök att ytterligare identifiera de problem och svårigheter som kan uppstå vid tillämpningen av lagtexten – om det nu finns några sådana problem.

Utvärdering

Den genomsnittliga bedömningen på frågan var 1,4, vilket i detta fall blir ett gott tecken som överensstämmer med svaren på den föregående frågan. I stort verkar KML, KMF och KRFS fungera för hanteringen av utförselfrågorna, även om

vissa justeringar kan göras som underlättar tillämpningen. Här följer några exempel på museernas svar:

- När det gäller ärenden som rör föremål från 1800-talets slut och 1900-talet omfattas de inte av regelverket för utförsel.
- Svårigheten ligger framför allt i att bestämma ett föremåls *proveniens*, inte i lagtexten.

Kommentar från Riksantikvarieämbetet

Problemet med att bestämma ett föremåls ursprung och om det omfattas av KMF (proveniens) uppstår i Sverige för utländska föremål. Av KMF framgår att kravet på utförselansökan gäller utländska föremål som har varit i Sverige i mer än 100 år. Många gånger känner ägaren inte till hur länge föremålet har varit i Sverige. I Rådets förordning nr 3911/92 finns inte denna uppdelning. Föremålen omfattas i stället av exportlagstiftningen utifrån material, ålder och värde.

Fråga 13

Anser ni att kapitel 5 i KML om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål och förordningen om skydd mot utförsel av vissa kulturföremål skulle behöva förändras, förtydligas, utvecklas på något sätt? Hur? I vilken riktning? Var finns dess svagheter och styrkor? Skriv fritt och uttryck er åsikt.

Enkäten avslutades med två frågor som inte handlade om att värdera eller bedöma på en skala utan i stället om att ge uttryck för tankar, åsikter och önskemål. Möjligheten utnyttjades i något mindre utsträckning än önskat, men de svar som kom in ger ändå vissa antydningar och uppslag inför det fortsatta arbetet.

Utvärdering

Fråga 13 besvarades av ett fåtal museer; sällan utförligt men i alla fall mer mångordigt än vid de tidigare frågorna. Två museer ansåg att det inte finns några akuta anledningar till förändring.

De som inte är helt nöjda med lagtexten föreslår förändringar och förbättringar av skilda slag. Bland annat framfördes att samma regler som gäller inom EU borde kunna tillämpas för länder utanför unionen, till exempel Norge, USA och Kanada, dit det skett många utlån de senaste åren.

Kommentarer

Kommentar från en tillståndsmyndighet: Ordalydelsen i 1 § 5 kap. KML anses vara förvirrande för många sökande som tror att de som sökande själva ska göra bedömningen av om föremålet kan var av stor betydelse för det nationella kulturarvet. Denna bedömning görs av tillståndsmyndigheten.

Här togs även upp inkonsekvensen i definitionen av kulturföremål mellan KML–KMF och EEG-förordningen. Den svenska definitionen omöjliggör ett helhetsgrepp på till exempel det kyrkliga materialet. Av EEG-förordningen framgår klart att föremål som är en integrerad del av söndertagna konstnärliga, historiska eller religiösa minnesmärken som är äldre än 100 år oavsett värde omfattas av tillståndskrav.

Gällande illegal utförelse och stöld efterlystes tydliga handläggningsrutiner för att återföra kulturföremål. Vilka roller har tillståndsmyndigheterna respektive Riksantikvarieämbetet i dessa fall? Vem står för rättegångskostnaderna? Förslag framfördes även om att inrätta en statlig fond för inlösen av föremål med högt kulturhistoriskt värde.

Fråga 14

Är det något som inte berörts i denna enkät som ni finner viktigt att framhålla?

Utvärdering

Hälften av dem som fått enkäten besvarade inte frågan, några besvarade frågan med ett enkelt nej. Övriga lämnade synpunkter av skiftande slag, somliga kunde lika gärna ha framförts i samband med någon av de tidigare frågorna. Svaren bekräftade men tillförde inte särskilt mycket till de allmänna slutsatserna av enkäten. I vissa fall framfördes en del praktiska synpunkter som kan underlätta ärendehantering, till exempel att utförelseblanketterna bör innehålla namn på ägaren av föremålet och att ett nytryck av Riksantikvarieämbetets föreskrift bör innehålla uppgifter om vilken tillståndsmyndighet som handlägger respektive föremålskategori.

Kommentarer

Så här säger några av dem som har besvarat enkäten:

- Lagen upplevs som ”tandlös” mot bakgrund av bristen på gränskontroll inom EU.
- Det är viktigt att skydda 1900-talet, det industriella kulturarvet som till viss del börjar bli en handelsvara.

Förfarandet med utförelse och export av kulturföremål kan upplevas som tandlöst och det finns vissa problem kring det.

Tillståndsmyndigheten kan exempelvis anse att det föremål som ansökan omfattar har stor betydelse för det nationella kulturarvet och att det inte får föras ut ur landet utan tillstånd. Genom de omvärldsförändringar som har ägt rum under 1990-talet, till exempel med fri rörlighet av varor och tjänster inom EU och därmed avsaknaden av tull kan föremålet tas ut ur landet i strid mot lagstiftningen.

Även om ett föremål har stor betydelse för det nationella kulturarvet ska myndigheten ge tillstånd till utförelse om ägaren flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land. De föremål som omfattas av denna problematik

anses oftast ha ett högt kulturhistoriskt värde och ett högt ekonomiskt värde. Föremålet kan då anses kunna ha ett högre försäljningsvärde i ett annat land än i Sverige och om föremålet säljs i ett annat land är utförelsefrågan redan klar. Men det land där föremålet då befinner sig ska bedöma frågan om export till länder utanför EU och den bedömningen skiljer sig mellan länderna beroende på kunskapen om föremålet och den betydelse föremålet har för det nationella kulturarvet. Proveniensen kan här vara okänd för exportlandet och bedömningen kan vara svår.

För att kunna säkra att föremål som avses i 5 kap. KML och som tillståndsmyndigheten bedömer har stor betydelse för det nationella kulturarvet inte förs ut ur landet krävs åtgärder för att säkra att föremålet blir kvar i landet. I England finns ett system för denna hantering och bedömning som innebär att olika institutioner erbjuds att köpa in föremålet till ett värde som har bedömts vara rimligt. I Sverige saknar svenska museer ofta möjligheten att köpa in föremål som det här blir frågan om och Sverige dräneras därmed på föremål som kan ha stor betydelse för det nationella kulturarvet.

